

УДК 330.342.146: 334.012.64

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА СКЛАДОВИХ ПОНЯТТЯ “СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА”

Д. А. Жиров

*Донецький державний університет управління,
м/н Мирний, буд. 9, кв. 10, м. Макіївка, Україна, 86156,
fli@i.ua*

Мале підприємництво відіграє чималу роль у процесі розвитку в Україні основ громадянського суспільства. Це підсилює увагу до проблем підприємців та стимулює наукове співтовариство на пошук шляхів покращення вітчизняного бізнес-середовища. Проте досі не можна казати про значні успіхи в цьому відношенні. Функціонування підприємництва все більше тяжіє до некерованості, відсутні чіткі механізми регулювання підприємницької діяльності. Особливо це помітно в контексті розширення функцій підприємництва та набуття ним рис соціального інституту. Актуальним стає дослідження нових напрямів діяльності підприємців, у тому числі соціальної відповідальності підприємництва.

Ключові слова: бізнес, соціальний інститут, соціальна відповідальність, взаємодія.

Невикликає сумніву той факт, що в процесі розвитку України як самостійної держави мале підприємництво відіграло значну роль у формуванні ринкових відносин. Проте не тільки економічна складова є ціллю підприємницької діяльності. Все частіше в науковій літературі мале підприємництво розглядається як агент суспільних відносин, тобто наділяється певними соціальними правами та зобов'язаннями. Тому набуває актуальності дослідження соціальної відповідальності підприємництва, навіть на рівні потрактування терміна “соціальна відповідальність” та виявлення основних складових цього поняття. Останнє зумовлено відсутністю у науковому дискурсі однозначного бачення та визначення соціальної відповідальності.

Зазначимо, що явище соціальної відповідальності досить активно вивчають як закордонні, так і вітчизняні науковці. Згідно з позицією Д. Роулза [6], соціальна відповідальність, як і соціальні права, є обов'язковим аспектом будь-якої соціальної взаємодії. П. Рікер визначає два напрями соціальної відповідальності: юридичну – тобто фіксовану, та моральну – нефіксовану. На його думку, простежується тенденція деформації юридичної відповідальності та зміщення центра тяжіння в бік моральної. Відповідно значення соціальної відповідальності особи прямо пропорційно її повноваженням, бо чим більш “значний” суб'єкт, тим більшої шкоди він може завдати своїми діями [5].

Звернемося до вітчизняних досліджень. Як визначає А. Черемніна [3], соціальна відповідальність є сферою меж, рамок поведінки людей, вимог суспільства до індивіда, наприклад, таких як обов'язок надавати звіт про свою діяльність перед особою чи

організацією, які до звіту закликають. За визначенням Р. І. Косолапова та В. С. Маркова [1], соціальна відповідальність – це диктована об'єктивними та суб'єктивними умовами необхідність індивіда обрати такі способи дій, які б сприяли досягненню поставленої мети.

Певною мірою вирізняється визначення, сформульоване М. Д. Табуновим, що розкриває соціальну відповідальність як обов'язок особистості обрати таку лінію поведінки, яка б максимально відповідала потребам суспільного розвитку. Дослідник акцентує увагу на суспільних потребах, що відрізняє це визначення від попередніх, сфокусованих на персональних цілях суб'єкта відповідальності.

Про соціальну відповідальність як про категорію для позначення міри вільного прояву соціальним суб'єктом свого обов'язку і права обирати в конкретних умовах оптимальний варіант ставлення до дійсності, виходячи з прогресивних інтересів суспільства, пише О. Ф. Плахотний [4]. Досліджувати цей феномен, на думку науковця, необхідно у нерозривному зв'язку з категоріями свободи, необхідності, соціальної активності, діяльності, спілкування та способу життя. Це дає змогу виявити певні особливості соціальної відповідальності. По-перше, вона передбачає свободу суб'єкта відповідальності. По-друге, соціальна відповідальність нерозривно пов'язана з необхідністю дотримання соціальних норм, правил поведінки. Загалом дослідник вважає, що низька відповідальність зумовлюється ситуацією необов'язковості дотримання будь-яких норм.

Продовжуючи тенденцію урахування соціальної корисної дії, В. П. Андрюшенко та В. С. Бакіров у визначенні терміна “соціальна відповідальність” виходять з того, що вона є мірою відповідності дії соціальних суб'єктів взаємним та суспільним вимогам та нормам. Таким чином, соціальна відповідальність виступає засобом підтримання та вдосконалення суспільної комунікації, що зумовлює конструктивне існування суспільства. Означені автори сформулювали визначення соціальної відповідальності, згідно з яким – це система орієнтацій і цінностей індивіда, що відображає інтереси тих чи інших соціальних спільнот, а також соціально спрямована діяльність, в основі якої лежать пріоритети суспільства [8].

Своє бачення запропонувала І. М. Вітківська [2], визначаючи соціальну відповідальність як характеристику дій соціальних суб'єктів, що відображає виконання ними соціальних вимог, відповідність їхньої поведінки суспільним нормам та інтересам, усвідомлення наслідків своїх дій для найближчого оточення. Одним із головних чинників, що стимулює розповсюдження практик соціальної відповідальності в суспільстві, є наявність сталих соціальних вимог, норм та інтересів, що слугують орієнтирами для суб'єктів соціальної взаємодії.

Також питання соціальної відповідальності досліджує Л. М. Хижняк, акцентуючи увагу на соціальній відповідальності влади. Таку відповідальність дослідниця розглядає як індикатор якості життя населення, бо діяльність владних структур формує думку населення, яка має зворотній зв'язок у вигляді голосування на виборах, звісно, за умови дотримання елементарних демократичних основ [9].

Привертає до себе увагу дослідження О. В. Федорової, сфокусоване на цільовій аудиторії соціальної відповідальності та її зворотному зв'язку, який є проявом конструк-

тивного діалогу із суспільством. У ході деталізації поняття соціальної відповідальності зосереджено увага на потребі розвитку певного контексту, створенні умов для розповсюдження практик соціальної відповідальності. Дослідниця виокремлює такі складові соціальної відповідальності:

- відповідальність менеджменту – аспекти, пов'язані з діяльністю підприємства, тобто стабільність, зважена політика стосовно персоналу, коректність у відносинах з партнерами, конструктивні зовнішні зв'язки, суспільна орієнтація;
- відповідальність підприємства – як елемент соціальної структури, підприємство зобов'язане враховувати суспільні потреби для досягнення своїх цілей;
- особистісна відповідальність визначає цілі працівника або підприємця, його мотиви, які повинні бути узгоджені з мотивами підприємства як активного актора суспільних відносин;
- відповідальність підприємництва як інституту – під цим аспектом дослідниця визначає підприємництво як інструмент та один із головних чинників суспільно-економічного розвитку [7].

За результатами попереднього огляду літератури можна зробити висновок, що вивчення соціальної відповідальності набуває значної актуальності. Частина дослідників дотримуються позиції, згідно з якою соціальна відповідальність складається з досягнення власних цілей соціальним суб'єктом. Інші наполягають на необхідності вивчення соціально корисної дії в межах прояву соціальної відповідальності. Проте небагато науковців заявляють про необхідність зворотного напрямку активності, від суспільства до суб'єкта відповідальності. Завдяки цьому повинно формуватися поле взаємодії для розповсюдження соціально відповідальних практик.

З урахуванням цих уточнень сформулюємо власне визначення поняття “соціальна відповідальність” – це форма конструктивної суспільної діяльності суб'єкта, що проявляється в ході його взаємодії із соціальним середовищем. З цього визначення бачимо, що для розвитку соціальної відповідальності необхідний суспільний діалог. Не варто розраховувати на суспільно-позитивну діяльність на “порожньому місці”. Остання повинна бути закріпленою правами чи вигідною для суб'єкта зворотною дією.

Тепер перейдемо до визначення складових елементів соціальної відповідальності. З наведених визначень можна виокремити, найперше, персональну відповідальність працівника як суб'єкта, який через власну мотивацію формує цілі діяльності підприємства, та відповідальність підприємства як одиниці соціально-відповідальних відносин. Остання включає в себе:

- прогресивну та динамічну бізнес-діяльність;
- поважне ставлення до партнерів;
- увагу до персоналу та споживачів;
- сприяння формуванню позитивного та безпечного зовнішнього середовища в економічному та соціальному аспектах.

Соціальна відповідальність підприємництва як форма суспільних відносин, на думку більшості зазначених авторів, складається безпосередньо з соціальної

відповідальності підприємства та індивіда. Але чи можна вважати такий зміст самодостатнім та відповідним певному цілому, номінованому як “соціальна відповідальність підприємництва”? У такому наповненні форми утворюється обмежене сприйняття явища. Мається на увазі, що, незалежно від створених умов, підприємство та індивід можуть проявляти соціальну відповідальність. При цьому залишається неврахованим контекст, створений суспільством (як носієм моральних норм) та владою (носієм права).

І нехай безпосередня кількість суб’єктів соціальної відповідальності залишиться незмінною (індивід та підприємство), доцільно доповнити перелік акторів, що активно впливають на розвиток цього явища в суспільстві (варто звернути увагу на те, що виявлені елементи залишаються в межах “соціальності” та справді формують явище відповідальності стосовно один одного). Тож, можемо говорити про таких акторів: особистість; підприємство; суспільство; влада.

Їх зв’язок проявляється в таких аспектах відповідальності: індивіда перед підприємством; підприємства перед індивідом; підприємства перед суспільством; суспільства перед підприємством; підприємства перед владою; влади перед підприємством.

Загалом, попередній критичний огляд наявних у науковій літературі визначень “соціальної відповідальності” засвідчив відсутність універсального та комплексного бачення цього поняття й самого соціального явища соціальної відповідальності, зокрема соціальної відповідальності підприємництва. Результатом цієї наукової розвідки є авторське бачення можливого визначення терміна “соціальна відповідальність” з урахуванням та доповненням низки основних складових цього явища, з’ясування ролі контексту соціальної відповідальності індивіда та підприємства, а також деталізацією основних агентів соціальної відповідальності. Згідно з цим, агентами соціальної відповідальності, на рівні з підприємством та індивідом, можна вважати владу як носія правових норм та суспільство – носія норм моралі.

Зрештою бачимо, що категорія “соціальна відповідальність” являє собою багатовимірну цілісність, що складається з певного набору елементів та взаємодії між ними. Форми, в яких зв’язок є однобічним або недостатньо щільним, не виправдовують свого значення та не є функціонально успішними. Власне це ми і спостерігаємо сьогодні у повсякденних практиках представників малого підприємництва, пов’язаних із соціальною відповідальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бернштейн Д. И.* Правовая ответственность как вид социальной ответственности и пути ее обеспечения / Д. И. Бернштейн. – Ташкент : Изд-во “ФАН” Узбекской ССР, 1989. – С. 8.
2. *Вітковська І. М.* Соціальна відповідальність: теоретичний аспект аналізу / І. М. Вітковська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 45–48.
3. *Маліновська В.М.* Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://www.vru.gov.ua/Docs/a150710.pdf>.

4. *Плахотный А. Ф.* Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Харьков : ХГУ, 1981. – С. 320.
5. *Рікер П.* Право і справедливість : пер. із фр. – Київ : Дух і літера, 2002 – С. 10.
6. *Роулз Дж.* Теория справедливости / Дж. Роулз ; [пер. и ред. В. В. Целищева]. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского университета, 1995. – С. 91–92.
7. *Федорова О. В.* Соціальна відповідальність бізнесу – чи можливий цей феномен в Україні? / О. В. Федорова // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. Наук. праць. – 2011. – № 23 (I). – С. 41–45.
8. *Філософський словник соціальних термінів: 3-тє вид., доп.* / В. П. Андрющенко (кер.), В. С. Бакіров, М. І. Бойченко [та ін.]. – 3-тє вид., доп. – Харків : Р. И. Ф., 2005. – С. 141–142.
9. *Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі: Колективна монографія / за ред. В. Бакірова.* – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 216 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.06.2012

Прийнята до друку 14.07.2012

ESSENCE AND COMPONENTS OF THE CONCEPT OF “SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS”

D. Zhyrov

*Donetsk State University of Management,
m/n Myrnyj, 9/10, Makijivka, Ukraine, 86156,
fli@i.ua*

Small-scale business plays a significant role in the development process in the foundations of civil society in Ukraine. This reinforces the attention to the problems of entrepreneurs and stimulates the scientific community to search for the ways to improve the national business environment. However, there's still not much progress in this regard. Functioning of business tends to be more and more unmanageable, there are no clear mechanisms for the regulation of business activity. This is especially noticeable in the context of expanding the functions of business and the acquisition of the features of a social institution. This condition makes the scientific study of social responsible entrepreneurship very important and up to date.

Key words: business, social institution, social responsibility, cooperation.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ И СОСТАВЛЯЮЩИХ ПОНЯТИЯ “СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА”

Д. А. Жиров

*Донецкий государственный университет управления,
м/н Мирный, дом. 9, кв. 10, г. Макеевка, Украина, 86156,
fili@i.ua*

Малое предпринимательство играет немалую роль в процессе развития в Украине основ гражданского общества. Это усиливает внимание к проблемам предпринимателей и стимулирует научное сообщество на поиск путей улучшения отечественной бизнес-среды. Однако до сих пор нельзя говорить про значительные успехи в этом отношении. Функционирование предпринимательства все более тяготеет к неуправляемости, отсутствуют четкие механизмы регуляции предпринимательской деятельности. Особенно это заметно в контексте расширения функций предпринимательства и приобретения им черт социального института. Актуальным становится исследование направлений деятельности предпринимателей, в том числе социальной ответственности предпринимательства.

Ключевые слова: бизнес, социальный институт, социальная ответственность, взаимодействие.